

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԵ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ՊԱՏՏԻԱՐՔ ԿԱՐԴԻՆԱԼ
ԱՂԱՋԱՆՅԱՆԻ ԳԱՂԱՓԱՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱԿԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵԾ
ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁԻ ՀԱՐՅՈՒՄ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. հայրենադարձություն, ներգաղթ, Խորհրդային Հայաստան Հայ կաթողիկե եկեղեցի, կարդինալ Աղաջանյան:

Ключевые слова и выражения: репатриация, иммиграция, Советская Армения, Армянская Католическая Церковь, кардинал Агаджанян.

Key words and expressions: Repatriation, immigration, Armenian Catholic Church, Soviet Armenia, Cardinal Aghajanyan.

1946-1948 թթ. զանգվածային հայրենադարձությունը որպես ետպատերազմյան խորհրդային քաղաքականություն, իր բոլոր դրսևորումներով հանդերձ աննախադեպ, իրարամերժ ու հակասական ընկալումների տեղի տված մի երևույթ էր, որի արդյունքում Խորհրդային Հայաստան է ներգաղթել գրեթե 100 հազար մարդ: 1946-1948 թթ. զանգվածային հայրենադարձությունը հայ պատմագիտության մեջ անվանվում է նաև «Մեծ հայրենադարձ»:

Մեծ հայրենադարձի իրականացման ողջ գործընթացում, երբ Հայ առաքելական եկեղեցին՝ իր երկու կաթողիկոսական ու նվիրապետական աթոռներով և աշխարհասփյուռ թեմերով, նպաստում և օժանդակում էր հայրենադարձության կազմակերպմանը, ամենուրեք բարձրացնում էր հայկական տարածքները վերադարձնելու խնդիրը, ներգաղթի նկատմամբ միանգամայն այլ դիրքորոշում և վերաբերմունք է արտահայտում Հայ կաթողիկե եկեղեցին: Համայն աշխարհի կաթողիկե հայոց եկեղեցապետը՝ կաթողիկոս-պատրիարք կարդինալ Աղաջանյանը, հենց սկզբից հորդորում է ողջ կաթողիկահայությանը չներգաղթել Խորհրդային Հայաստան՝ նշելով, որ այնտեղ չկա կրոնական ազատություն:

1946 թ. հուլիսի 6-ին կարդինալ Աղաջանյանը հանդես է գալիս Հայ կաթողիկե համայնքին ուղղված «Թուղթ Հովուական» շրջաբերականով, որտեղ բարձրաձայնում է նաև ներգաղթի և դրա նկատմամբ Հայ կաթողիկե պատրիարքության դիրքորոշման մասին:

Շրջաբերականում կարդինալը նախ խոստում է Հռոմի Պապ Պիոս 12-րդի՝ հայ ժողովրդի հանդեպ ունեցած ջերմ վերաբերմունքի մասին,

այնուհետև անդրադառնում է եկեղեցու, հայրենիքի ու հայրենասիրության թեմաներին («Երկու սեր՝ Ս. Եկեղեցին եւ Հայրենիքը» հատվածում) և վերջապես՝ ներգաղթին ու Խորհրդային Հայաստանին:

Այժմ փորձենք հասկանալ կարդինալ Աղաջանյանի տեսակետն ու վերաբերմունքը ներգաղթի նկատմամբ՝ մեջբերելով որոշ կարևոր հատվածներ 1946 թ. շրջաբերականից:

«Ս. Եկեղեցույ հանդէպ մեր ունենալիք հաւատքն ու սէրը - նոյները գորս կը պարտինք տածել Քրիստոսի մեր Աստուծոյն - բնաւ չեն նսեմացներ, չեն ջնջեր օրինաւոր յարումը եւ սէրը որ բնութիւնն իսկ կը դրոշմէ բոլորին սրտին մէջ Հայրենիքի եւ Ազգի հանդէպ:

Կաթողիկէ կրօնքը ոչ մէկ ատեն ուրացած է հայրենիքի եւ ազգութեան գաղափարականները: Ս. Թովմաս Ագուինացին դարեր առաջ տեսականօրէն պարզած է հայրենիքի քրիստոնէայ ըմբռնումը, խորունկ հիմերու վրայ հաստատուած (2. 2. ՃԱ. յօդ. 1)»¹:

Այս տողերով կարդինալը փորձում է հասկացնել, որ կաթոլիկությունը երբեք չի հեռացել ազգային ու հայրենասիրական գաղափարներից և, իբրև իր այս խոսքերի ապացույց, մեջբերում է Հռոմի Պապի հետևյալ խոսքերը. «Կաթողիկէութիւնը աստուածային կրօնք մը պիտի չըլլար, եթէ թշնամական ըլլար հայրենիքի հանդէպ»²:

Կաթոլիկահայության առաջնորդը հանգամանորեն ներկայացնում է, որ Հայ կաթողիկէ եկեղեցին երբեք չի ժխտել ազգային գոյության իրավունքը, նրա յուրահատուկ մշակույթը, հայրենասիրությունը, ծեսերն ու ավանդությունները և որ, լինելով Հայ կաթողիկէ եկեղեցու անդամ, պետք է լինել ազգասեր և հայրենասեր հայ:

«Նուիրական է ուրեմն ամէն կաթողիկէի՝ հայրենիքի եւ ազգի սէրը: Երբ սակայն հանուն հայրենիքի կամ ո՛րեւէ ուրիշ ժամանակաւոր բարիքի համար կամ անուամբ կը պահանջուի հրաժարում կամ ուրացում Քրիստոսի, կամ ինչ որ նոյնն է, կը պարտադրուի Ս. Եկեղեցույ հրամանակարգ վարդապետութեանց մերժում կամ աստուածադիր կարգերու խզում, ճշմարիտ քրիստոնէայ մը չի կրնար վարանիլ իր բռնելիք ընթացքին եւ ճանապարհի նկատմամբ»³:

¹ Կարդինալ Գրիգոր-Պետրոս Աղաճանեան, Ձայն Հովուական, Վենետիկ - Ս. Ղազար, 1967, էջ 14:

² Նույն տեղում, էջ 15:

³ Նույն տեղում, էջ 16:

Այժմ անդրադառնանք Խորհրդային Հայաստանի նկատմամբ պատրիարք Աղաջանյանի վերաբերմունքին և նրա հականերգաղթյան դիրքորոշմանը:

Իր շրջաբերականում կարդինալը ներկայացնում է, որ Հայ կաթողիկե պատրիարքարանը մշտապես իր աջակցությունն է ցուցաբերել հայ ազգին, թեև դրանք երբեմն եղել են քողարկված: Ինչպես ամբողջ ազգը, Հայ կաթողիկե համայնքը ևս, բաժան-բաժան լինելով, ցիրուցան եղավ աշխարհով մեկ և հայրենիքի համազգային հանգանակություններին էլ պատասխանեց իր սիրահոռժար մասնակցությամբ:

Հայր Աղաջանյանը, անդրադառնալով մարդկության և կրոնի կատարյալ ազատությանը, նշում է. «Ահաւոր պատերազմի ընթացքին, ուրեմն, երբ Դաշնակից Պետութիւնները կը յայտարարէին որ իրենց յաղթանակով պիտի ապահովուէր մարդկութեան, ի մէջ այլոց, Կրօնքի կատարեալ ազատութիւն, իրաւունքով եւ անձկանօք մենք ալ ակնդէտ կը մնայինք այդ օրուան, որ հնարաւորութիւնը պիտի տար մեզի, անխախտ պահելով մեր կրօնակցան համոզումներն ու կարգերը, երթալու Մայր Հայրենիք՝ մեր բաժինը բերելու անոր վերաշինութեան եւ բարոյական ու կրօնական վերելքին:

Բայց ոչ սակաւ եղաւ մեր յուսախաբութիւնը՝ երբ հայրենադարձի բանբերները եւ անոնց մունետիկները համազգային այս գործին յարանուանական շեշտուած բնույթ մը տուին, եւ Հայ Կաթողիկէութեան հանդէպ, որ Ձարերու բռնատիրական ժամանակ անգամ, կը վայելէր իր ազատ կազմակերպութիւնը հայրենի գաւառներու մէջ, կը զլացուէր արդար եւ լիովին արժանացած ազատամիտ վերաբերմունք մը:

Աւելին կայ. ըսուեցաւ, օրինակի համար, թե պաշտօնական անձեր յայտարարած ըլլան, որ հայ կաթողիկէ կղերը կրնայ երթալ Հայրենիք՝ պայմանաւ, որ խզել հպատակութեան կապը Ս. Աթոռին հետ: Սակայն ո՞վ չ'ըմբռներ որ նման պարտադրանք մը հաւասար է կաթողիկէ հաւատքի ուրացման: Եթե առաջարկուէր խզել յարաբերութիւն կամ կապ որեւէ քաղաքական խմբակցութեան հետ, պիտի ընդունէինք զայն օրինաւոր եւ անկեղծ հպատակութեամբ: Բայց Հռոմայ Ս. Աթոռը քաղաքական բեւեռ մը չէ, այլ սոսկ կրօնական եւ այն ալ անփոխարինելի՝ Քրիստոսի կարգադրութեամբ: Ուստի հրաժարիլ Հռոմայ Ս. Գահի հպատակութենէն՝ համահաւասար է հրաժարման Ս. Եկեղեցիէն, Կաթողիկէ կրօնքէն եւ Հաւատքէն, որով եւ մեզի կը մնայ կրկնել մեր Ս. Հայրերուն հետ. «Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք կարէ խախտել, ոչ հրեշտակք եւ ոչ մարդիկ, ոչ սուր, ոչ

հուր, ոչ ջուր, ոչ ամենայն զինչ եւ են դառն հարուածք» (Եղիշէ, Վեն. 1859, էջ 31):

Ուրեմն մեզի կը պարտադրուի տակաւին պանդխտութեան մէջ մնալ, որպէս զի անաղարտ պահենք մեր Կաթողիկէ Ս. Հաւատքը»⁴:

Այնուհետեւ, ավարտելով իր խոսքը, կարդինալ Աղաջանյանը կարծես հայրենիքը սիրելու և նրա նկատմամբ դառնությամբ չլցվելու կոչ է ուղղում իր հոտին:

«Մեր սրտերուն մէջ անմեռ պիտի մնայ, սակայն, կարօտը հայրենի գաւառներուն, մեր հոգիներէն ներս բնաւ պիտի չթափանցէ դառնութեան շիթ մը անգամ Հայրենիքի դէմ. անոր բարգաւաճումը, ծաւալումը, մանաւանդ դարձը քրիստոնէական արշալոյսին եւ լուսաւորչեան շրջաններու գեղեցկութեան, երբ «Օրէնք աստուածային կացցեն թագաւոր ի վերայ ամենայնի» (Անդ, էջ 44), պիտի շարունակեն ըլլալ մեր մշտամրմունջ աղօթքին եւ կեանքին ու գործունէութեան առարկան:

Պիտի սպասենք յուսալից՝ թէ պիտի հնչէ Աստուծմէ որոշուած այդ ցանկալի ժամը. «Միտ թագաւորի ի ձեռս Աստուածոյ» (Առակ. ԻԱ. 1): Մինչ այն պիտի մնանք Սփիւքի մէջ, վայելելով ազնիւ եւ լայնամիտ ասպնջականութիւնը գաղթավայրերու, մանաւանդ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, ու խղճի ճշմարիտ ազատութեան հետ, ունեցանք եւ ունինք հասարակական կեանքի եւ մշակոյթի ամէն դիւրութիւններ, եւ որոնց շնորհիւ այս գաղութները համեմատաբար քիչ ժամանակուայ մէջ հասան նախանձելի վիճակի:

Մենք վստահ ենք որ պիտի շարունակուի նոյն ազնիւ ու ազատամիտ վերաբերումը, որուն համար քաղցր է մեզի յայտնել մեր զգացումը սրտի խոր երախտագիտութիւնը այս երկիրներու Կառավարութեանց եւ Ժողովուրդներուն»⁵:

Բնական է, որ կարդինալ Աղաջանյանի այս դիրքորոշումը պիտի հարուցեր ներգաղթի կողմնակիցների ու աջակիցների խորը վրդովմունքը՝ լինի դա Հայ առաքելական եկեղեցին, թե խորհրդամետ մյուս ուժերը: Ինքնին հասկանալի է, որ կաթոլիկահայության առաջնորդի այս շրջաբերականից հետո Աղաջանյան պատրիարքի հասցեին պիտի հնչէին տարբեր մեղադրանքներ ու զրպարտանքներ: Եվ իրոք, այս առթիվ

⁴ Նույն տեղում, էջ 17-18:

⁵ Նույն տեղում, էջ 18-19:

հրապարակվում են քննադատական տարբեր ելույթներ, լույս են տեսնում բազմաթիվ հոդվածներ ու վերլուծություններ:

Ի պատասխան և ի քննադատություն կաթոլիկ պատրիարքի «Թուղթ հովուական» կոնդակի՝ Բեյրությում լույս է տեսնում «Հայ կաթոլիկ պատրիարքարանի դիրքը Խորհրդ. Հայաստանին ներգաղթին և Հայկական դատին հանդեպ» վերնագրով Ասատուր Էլճանյանի հեղինակած գրքույկը, որտեղ հեղինակը Խորհրդային Միության պաշտպանի դիրքերից քննադատում է կարդինալին՝ նշելով, որ որևէ պարկեշտ հայ չի կարող ամտարբեր լինել այդ կոնդակի նկատմամբ, քանի որ այնտեղ շոշափվում են մեր լինել չլինելու հրատապ հարցերը այնպիսի վիճելի և բացասական ձևով ու կեցվածքով, որ հնարավոր չէր ակնկալել կարդինալի նման եկեղեցական բարձր հեղինակությունից և որոնք մեծապես շահագրգռում են ոչ միայն արտասահմանի մեկուկես միլիոն գաղութահայությանը, այլև նսեմացնում են պետության վարկն ու քաղաքականությունը⁶:

Ա. Էլճանյանը մանրակրկիտ անդրադառնում է պատրիարքի կոնդակի բոլոր հատվածներին՝ մեջբերելով կարդինալի մտքերը և ամեն կերպ փորձելով վարկաբեկել և նսեմացնել նրան:

«Աղաճանեան Պատրիարք ի գուր տեղը կը գրպարտէ Խորհրդ. Հայաստանի Պետութիւնը՝ երբ կոնդակով կը յայտարարէ թէ՝ Հայ Կաթոլիկ կղերին ներգաղթումին նախապայման դրուած է, խզել իր հպատակութեան կապը Հռովմի կրօնական առանցքէն և լուծարքի ենթարկել իր նուիրապետական կարգը: Անհիմն անբաստանութիւն մըն է նաեւ կոնդակագրի այն պնդումը, թէ Հայաստանի մէջ յարանուանական խտիր կայ և նախընտրութիւնը՝ Լուսաւորչական եկեղեցին»⁷:

Աբողջությամբ խորհրդային իրականությունից բխող քննադատություններ, որտեղ պարզ երևում է հեղինակի նպատակը՝ ամեն կերպ սևացնել կաթոլիկ պատրիարքին՝ համարելով նրան հակաազգային ու հակապետական գործիչ:

«Ներգաղթի և ընդհ. ազգահալաքումի այս ճակատագրական օրերուն՝ առանց դոյզն խղճահարութեան, դաւանական, յարանուական, անձնական, պարագայական ու տեղական շահու ու փառքի, դիրքի ու պաշտօնի

⁶ Տե՛ս Ա. Էլճանեան, Հայ կաթոլիկ պատրիարքարանի դիրքը Խորհրդ. Հայաստանին, ներգաղթին և Հայկական դատին հանդեպ, «Կայծ» մատենաշար, թիւ 30, Պէյրութ, 1947, էջ 5:

⁷ Նույն տեղում, էջ 28:

նկատումներով՝ հակապետական ու հակաազգային խաչակրոթին շղթագերծել բարենիշ մը չ'ապահովեց Աղաճանեան հօր, ոչ միայն իր կաթոլիկ ծուխերուն, այլ նոյնինքն Վատիկանի կողմէն, որ առնւազն ձեռնարկը նկատեցին «քաղաքական խակութիւն»: Իսկ հայ ժողովուրդը կը դատապարտէ զայն, որովհետեւ ան լռելեայն կը ժխտէ հայկական դատն ու մեր հողային պահանջները, իւր քսելով մեր թշնամիներու հացին: Արդարեւ ներգաղթը եղաւ ստուգանշողը մեր իրական հայրենասիրութեան չափին ու բարեխառնութեան: դժբախտաբար հայր Աղաճանեան ձախողեցաւ այս քննութեան մէջ»⁸:

Գրեթէ նույնաբովանդակ քննադատություններ է ներկայցնում նաև պատմաբան Հ. Մելիքսեթյանը՝ փորձելով համոզել, որ խորհրդային երկրում կարդինալ Աղաջանյանի մատնանշած կրոնի կատարյալ ազատությունը իրականում գոյություն ունի, և որ խորհրդային սահմանադրությամբ կրոնական պաշտամունքի ազատությունը վաղուց ի վեր ճանաչված էր բոլոր քաղաքացիների համար, և որ մայր հայրենիքում ոչ ոք չի բռնում ու հալածում անհատին իր կրոնական համոզմունքների համար⁹:

«Հայր Աղաջանյանը ճգնում էր բամբասանքներով վարկաբեկել Սովետական Հայաստանի ղեկավարներին, որ իբր «պաշտոնական անձեր հայտարարած» են, թե Հայաստան մեկնող կաթոլիկները պետք է հրաժարվեն իրենց հավատքից կամ հայրենիքում կաթոլիկության հանդեպ այլ վերաբերմունք գոյություն ունի, քան այլ դավանանքների հանդեպ: Թե երբ, որտեղ և որ «պաշտոնական անձերն» էին այդպիսի հայտարարություններ արել, այդ մասին հայր Աղաջանյանը խորհրդավոր լռություն էր պահպանում»¹⁰:

Հ. Մելիքսեթյանի տեղեկացմամբ սփյուռքահայ աշխատավորները, առաջադիմական բոլոր ուժերը միահամուռ կերպով հանդես եկան կարդինալ Աղաջանյանի «այդ հայրենադավ հորդորների դեմ, նրա առաջ քաշած «մենք կմնանք աքսորի մեջ, պահելու համար մեր կրոնքն ու հավատը» վնասակար թեզի դեմ»¹¹:

⁸ Նույն տեղում, էջ 35-36:

⁹ Տե՛ս Հ. Մելիքսեթյան, Հայրենիք-Սփյուռք առնչությունները և հայրենադարձությունը (1920-1980թթ.), Երևան, 1985, էջ 346:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 347:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 348:

«Կարդինալ Աղաջանյանի այս կոնդակի դեմ Եզիպտոսից «խումբ մը կաթոլիկ հայրենասերներ» ստորագրությամբ բողոքագրում հենց կաթոլիկ հավատացյալները գրում էին, որ դա փաստորեն նշանակում է ենթարկվել Վատիկանի քաղաքականությանը՝ դավաճանելով ազգային կենսական շահերին:

«Եթե կարտինալության ծիրանին կհարկադրե Վատիկանի քաղաքականության ենթարկվիլ,- գրում էին բողոքի հեղինակները,- բայց պետք է գիտենա ամենապատիվ կարտինալը, որ ինք զավակն է բազմաչարքար ազգի մը, որ առանց կրոնական խտրության հայ անունին, հայ հայրենիքին համար աքսորվեցանք, կոտորվեցանք, թեև այն ատենները մեր կրոնավորներեն շատերը մեր միամտությունը օգտագործեցին համոզելու, թե կաթոլիկությունը բավարար միջոց մըն է հալածանքե և կոտորածե գերծ մնալու համար:

Մենք պարզ հավատացյալ կաթոլիկ հայերս, որ մեր հավատքին ու ազգին համար զոհվեցանք, կրկին պատրաստ ենք զոհվելու, այս անգամ, սակայն, հայրենիքի մեջ և անոր համար, բայց երբեք աքսորանքի՝ օտարության և օտարներու հաշվույն:

Մեր դարավոր երազը իրականացած է, ունինք հայրենիք: Ան, որ հայ է, պետք է վերադառնա, որովհետև հոն է միայն, ուր կարելի է հայը հայ պահել»¹²:

Հարկ է նկատել, որ ըստ Սիրիայում Խորհրդային Հայաստանի Միևիատրների խորհրդի ներգաղթի լիագոր Ա. Հովհաննիսյանի 1947 թ. հայրենադարձության վերաբերյալ կազմած զեկուցագրի՝ հայ կաթոլիկ հոգևորականությունը կարդինալ Աղաջանյանի ղեկավարությամբ ծավալած հականերգաղթյան գործունեությամբ ոչնչով չէր զիջում դաշնակցականներին: Հայ կաթոլիկ հոգևորականությունը, բացի Սովետական Հայաստանի դեմ կատարվող զրպարտություններից, դաշնակցականների հետ ձեռք ձեռքի տված չարամիտ ագիտացիա էր մղում ներգաղթի դեմ: Դաշնակների հետ միասին նրանք իրենց արքեպիսկոպոսին ուղարկել էին Քեսապի շրջանի հայկական գյուղերը՝ ներգաղթը խանգարելու համար: Այդ արքեպիսկոպոսը գյուղացիներին փորձում էր համոզել, թե Հայաստանում կատարյալ սով է, չկա կրոնի ազատություն և այլն, որպեսզի նրանք ետ կանգնեին ներգաղթելու իրենց մտադրությունից¹³:

¹² Նույն տեղում:

¹³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 349:

Բնական է, որ հայ կաթոլիկ հոգևորականությունը պետք է որդեգրեր նման գործելաձևը և իր հոտին ներկայացնեի Խորհրդային Հայաստանում տիրող ողջ իրականությունը՝ ինչքան էլ հակառակ կողմից հնչեին տաքեր մեղադրանքներ ու զրպարտություններ:

1946 թ. «Էջմիածին» ամսագրում տպագրվում է ծավալուն մի հոդված՝ «Թուղթ ընդդեմ Հայրենիքի և ներգաղթի» վերնագրով, որտեղ անխնա քննադատության է ենթարկվում կարդինալ Աղաջանյանը ու իր ծավալած գործունեությունը:

«... Կարդինալական իր անդրանիկ շրջափերականում Հռոմի պապ Պիոս ԺԲ-ի «հայրենասիրությունը» տարփողելուց զատ, Աղաջանյանը շոշափում է հայ ժողովրդի ազգահավաքման համար կենսական մեծ կարևորություն ներկայացնող ու չափազանց հրատապ մի խնդիր, այն է ներգաղթի խնդիրը: Սակայն իր հիմնական դիտավորություններն ու նպատակները սրողելու համար կարդինալ Աղաջանյանը ներգաղթի խնդիրը կապում է նախ կրոնի ազատության և ազգի ու հայրենիքի գաղափարների մշուշապատ բնորոշման հետ, որպեսզի կարողանա Սովետական Հայրենիքի ու ներգաղթի հանդեպ ունեցած իր թշնամական դիրքավորումն արդարացնել հեղուրանքներ շարահյուսելով և զրպարտությունների մեթոդին դիմելով:

Սովետական Հայրենիքում կրոնի ազատության չգոյության մասին մինչև ուղն ու ծուծը զրպարտություններով ներծծված այս շրկջափերականը, որ կրում է «Թուղթ հովուական» խորագիրը, ամբողջությամբ ուղղված է ներգաղթի դեմ, այդ պատճառով էլ ավելի ճիշտ կլինեի կոչել այն «Թուղթ ընդդեմ Հայրենիքի և ներգաղթի»¹⁴:

Հոդվածում քննադատվում է կարդինալ Աղաջանյանի արտահայտած յուրաքանչյուր միտք: Խոսվում է, որ կարդինալը չի կարող իրազեկ չլինել հայրենիքում տիրող կարգերին, բայց նրան անհրաժեշտ է իրականությունը շրջված ներկայացնել, փաստերն աղավաղել, բամբասել, զրպարտել, որովետև նպատակը արդարացնում է միջոցները¹⁵: Ըստ հոդվածի՝ «Կրօնքի լիակատար ազատութեան» չգոյության շուրջ հյուսված առասպելներով Կարդինալը ցանկանում է վախեցնել ոչ միայն իր հոտին, այլ ընդհանրապես հայ հավատացյալներին և մոայլ գույներով

¹⁴ «Էջմիածին», 1946 թ., օգոստոս - սեպտեմբեր - հոկտեմբեր, էջ 13:

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 19:

ներկայացնելով հայրենիքը՝ կասեցնել հայ տարագիր ժողովրդի ներգաղթը¹⁶:

«Կարդինալ Աղաճանյանի ներգաղթի դեմ զենքեր ճոճելը, պանդխտության մեջ մնալու հիստերիկ կոչերը և հայկական պահանջները ձախողելու փորձերը մի ընդհանուր ակունքից են բխում, և այդ ակունքը հանդիսանում է Վատիկանը. կարդինալ Աղաճանյանի հականերգաղթային այս գործունեությունը սերտ կերպով կապված է Վատիկանի քաղաքական գործունեության հետ, քաղաքական գործունեություն, որը բանադրվել է Հայ Եկեղեցու կողմից:

Իզուր է ճգնում կարդինալ Աղաճանյանը ամենայն զգուշությամբ թաքցնելու իրողությունը, որ «Հռոմայ Ս. Աթոռը քաղաքական բնեռ մը չէ, այլ սոսկ կրօնական» և որ ինքը քաղաքական նպատակներ չի հետապնդում, այլ սոսկ նկատի ունի «խղճի ազատություն», «կրօնական վերելք» և այլ շաղակրատանքներ»¹⁷:

Այնուհետև, ամփոփելով քննադատական նյութը՝ ուղղված Հայ կաթողիկե պատրիարքին, «Էջմիածին» ամսագիրը նշում է նաև, որ այս ամենը ուղղված չէ մեր կաթողիկ եղբայրների դեմ:

«Հայ Եկեղեցին թշնամության նշույլ անգամ չի տաժում կաթողիկ կամ բողոքական իր եղբայրների հանդեպ: Հայ Եկեղեցուն, հակառակ Հռոմի Եկեղեցու, խորթ են եղել կրոնական հալածանքները, անհամբերատարությունը կամ ուրիշներին իր գիրկը ներգրավելու ձգտումները. նա մյուս եկեղեցիներին համարել ու համարում է քույրեր: Ինչպես Գևորգ Զ Հայրապետն է ասում, «Հայոց Եկեղեցին ունի վերին աստիճանի ներողամիտ ոգի. նորա տարեգրությունների մեջ չի կարելի գտնել կրոնական հալածանք, ժողովուրդը ստրկացնելու ձգտում, աններողամտություն և անհամբերատարություն»:

Մենք համոզված ենք, որ կաթողիկ հայությունը չի բաժանում կարդինալ Աղաճանյանի տեսակետները ազգի, հայրենիքի և հատկապես Սովետական Հայրենիքի նկատմամբ. այդ են վկայում Հայրենիք ներգաղթող կաթողիկ հայերի խմբերը և կաթողիկ հայերի ելույթները: Մենք չենք կարծում, որ կաթողիկ հայերի մեջ մեռած լինի հայրենասիրական ոգին, նույնչափ, որչափ կարդինալ Աղաճանյանի մոտ. հայրենասիրական

¹⁶ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 21:

զգացմունքները համամարդկային են, ապա և նրանք խորթ չեն նաև մեր կաթոլիկ եղբայրների համար»¹⁸:

Կարևոր է նշել, որ այս առթիվ իր դիքորոշումն է արտահայտել նաև Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Գևորգ Զ: Խոսելով հայրենադարձության հարցի մասին՝ Վեհափառ Հայրապետը անդրադառնում է նաև կարդինալ Աղաջանյանի դիրքորոշմանը՝ նշելով.

«Սրտառուչ է նաև լատինադավան ազգայինների գործակցությունը համազգային խնդիրների արդարադատ լուծման համար: Հակառակ նոցա կրոնական պետերի դավադիր հորդորների, որոնք հայ դատի և հայրենադարձի դեմ ծառանալով կամենում են սիրաշահել Վատիկանի ռազմատենչ մենավորին և հաճոյանալ աշխարհակալական ախտով տառապող քաղաքական այն գործիչներին, որոնք ծրագրեր են մշակում՝ թնդանոթային մսի և աշխատանքի գաղութային ստրուկի վերածել իրավագուրկ տարաբնակ հայագուններին: Ի տրիտուր իր ազգադավ սև գործի՝ Վատիկանի հայտնի գործակալ Աղաջանյանը Կարդինալության աստիճանով վարձահատուցվեց: Սակայն մեծ է հայրենիքի սերը, ազգահավաքման ու ազգասիրության զգացմունքը նաև լատինադավան հարազատների հոգում: Անհանդուրժող ու ռազմամոլ Վատիկանի հայանուն գործակալներն անկարող են մարել կամ կորզել ազնիվ հայագունների հոգուց հայրենասիրության, ազգասիրության նվիրական զգացմունքները և նրանց զգալի մեծամասնությունը մայր հայրենիքի գրկում է, որ պիտի գտնեն իրենց հոգևոր մխիթարությունը և երջանիկ կյանքը»¹⁹:

Այս կապակցությամբ շատ կարևոր տեղեկությունների ենք հանդիպում 1949 թ. Գևորգ Զ կաթողիկոսի՝ «Հայ եկեղեցու գործունեության և առաջիկա ծրագրերի մասին» Ի. Ստալինին ուղղված խիստ գաղտնի նամակում, որտեղ կաթողիկոսը, ի թիվս այլ հարցերի, խնդրում է Ի. Ստալինի համաձայնությունը՝ Վատիկանի դեմ համատեղ պայքարի համար կապ հաստատել առաջադիմական ու խորհրդամետ եկեղեցականների հետ:

«Չնայած իր հոտի փոքրաթիվությանը և իր կազմակերպության ոչ համակողմանիությանը, Հայ եկեղեցին նկատելի կշիռ ունի և Ամերիկայի ու Եւրոպայի (ի բացառյալ Վատիկանն ու իր սպասավորները) եկեղեցական-

¹⁸ Նույն տեղում:

¹⁹ Վավերագրեր Հայ եկեղեցու պատմության (1938-1955 թթ.), գիրք Զ, կազմող՝ Ս. Բեհբուդյան, Երևան 1999, էջ 355:

քաղաքական շրջաններում ավանդաբար համակրանք է վայելում: Վատիկանի ներկայացուցիչները, հատկապես ԱՄՆ և արաբական Արևելքի երկրներում, հնարավորն են անում Հայ եկեղեցին վարկաբեկելու համար: Այդ գործում հատուկ գործունեություն է ցուցաբերում Կարդինալ Աղաջանյանը, որ ծնունդով Ախլցխայի հայ է և նախկին կաթոլիկական տեղապահ Վրաստանում (1917-1921 թթ.): Կարդինալ Աղաջանյանը, օգտագործելով ոչ միայն Վատիկանի կազմակերպական և նյութական միջոցները, այլև քաղաքականապես ուժեղ ռեակցիոն շրջանների օգնությունը, եռանդուն սաղորդիչ քարոզչություն է կատարում ընդդեմ խորհրդային իշխանության, հայերի հայրենադարձության և այլն: Ընդ որում, Աղաջանյանի իրավասությունը տարածվում է ոչ միայն Սիրիայի և Լիբանանի կաթողիկե հայերի, այլև արաբական Արևելքի ու Միջին Ասիայի բոլոր երկրների բոլոր կաթոլիկների վրա: Մեր ներկայացուցիչները, մասնավորապես, Կիլիկիո Կաթողիկոսը, Հայ եկեղեցու նվիրապետն ու ներհուն գիտնականը, մեծ աշխատանք է կատարում Աղաջանյանի քաղաքական սաղորանքները չեզոքացնելու համար: Սակայն, թվում է, Վատիկանի խարդավանքներին հակազդելու համար ցանկալի էր շփումը մյուս ոչ կաթոլիկ եկեղեցիների ներկայացուցիչների հետ: Եթե ցանկալի կհամարեք, կարելի կլինի կապ հաստատել առաջադիմական և խորհրդամետ եկեղեցական շրջանների հետ՝ Վատիկանի դեմ համատեղ պայքարի համար»²⁰:

Վեհափառը ձգտում է լինել և՛ տիրահաճ, և՛, միաժամանակ, օգուտ քաղել դավանանքային պայքարում՝ դրանով ևս մի անգամ համոզվելու և հավաստիանալու համար, թե արդյո՞ք խորհրդային իշխանությունը մեկ անգամ ընդմիջտ հանդուրժել ու գոյության տեղ է տվել հայ եկեղեցուն՝ ի դեմս Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի: Չէ՞ որ եկեղեցու օգտագործման փուլն ավարտվել է Մեծ հայրենադարձի ավարտի հետ, ուստի հարկավոր էր փնտրել բռնապետի հետ համագործակցելու նոր եզրեր:

Կարդինալ Աղաջանյանը անպատասխան չի թողնում իր հասցեին հնչած մեղադրանքներն ու գրպարտությունները և հանգամանալից պարզաբանումներ է տալիս «Թուլթ հոփուական» շրջաբերականում արտահայտած իր դիրքորոշման կապակցությամբ: 1947 թ. իր գահակալության տասնամյակի կապակցությամբ կաթոլիկահայության առաջնորդը հանդես է գալիս ընդարձակ վերլուծություններով, որտեղ

²⁰ ՀԱԱ, ֆ. 409, ց. 1, գ. 807, թ. 1-7:

անդրադառնում է նաև այդ ժամանակի կարևորագույն խնդրին՝ ազգահավաքին: Կարդինալը մեկ առ մեկ պատասխանում է բոլոր քննադատություններին, բերում բազմաթիվ փաստարկներ, որպեսզի ավելի ակնհայտ ու պարզորոշ լինի իր դիրքորոշումը:

«Ներգաղթը, յիրաւի, ցկէտ մեր գրութեան, բնա՛ւ նպաստ չբերաւ Հայ դատին արդար լուծումին: Մանաւանդ առիթ եղաւ որ Արեւմտեան Պետութիւններու կողմէ ան չնկատուէր այլեւս իբր ուրոյն սեպհական դատը Հայութեան, այլ նկատուէր իբր ուրիշ ազգի մը եւ խորշելի գաղափարաբանութեան մը տարածման միջոց»²¹: Իրոք, ճշգրիտ է ասված:

Կարդինալը նշում է նաև, որ եթե ներգաղթի իսկական նպատակն է օտարության մեջ ապրող հայությանը ազատել այլասերումից, անհրաժեշտ է, որ այն սկսվեր Ռուսաստանում ցրված հարյուր հազարավոր հայերից, որոնք կանգնած են ձուլման վտանգի առաջ ավելի, քան Միջին Արևելքի, Եվրոպայի, Ամերիկայի հայությունը, որ վայելում է հյուրընկալ երկրների ազատամիտ դրություն²²: Այստեղ, հիրավի, ազգայինը հակադրված է խորհրդայինի հետ:

«Մեր պարտականութիւնը կը համարինք յայտարարելու թէ մեր Ազգը իր ստուար մեծամասնութեամբ - մանաւանդ արտասահմանի մէջ - հակառակ է համայնավարական կարգերուն եւ արժանի է որ վերահաստատուին անոր հանդէպ նախկին վստահութիւնն ու համարումը: Կոչ կ'ընենք բոլոր ազնիւ հիւրընկալ ժողովուրդներուն ու անոնց Պետերուն՝ որ նկատի առնուի այս մեր յայտարարութիւնը, եւ կը վստահեցնենք որ Հայութիւնը յաւերժօրէն երախտապարտ կը մնայ եւ հաւատարիմ՝ իր բնակած երկիրներուն, և կ'ուզէ շարունակել կողք կողքի բնիկ ժողովուրդներուն հետ միասին իր աշխատանքը՝ հասարակաց բարօրութեան եւ բարգաւաճումին համար:

Գիտենք որ վերոյիշեալ մեր մատնանշումները դժպիի պիտի գան ոմանց. մենք, սակայն, պարտք համարեցանք հրապարակել զանոնք ի սէր ճշմարտութեան եւ Հայ Հոգեւորականութեան պատիւը պահելու դիտումով:

Թող ապագայ պատմութիւնը չըսէ, թէ Հայութեան մէկ ճգնաժամային պահուն, Հայ Ազգին բովանդակ Եկեղեցականութիւնը - նաեւ ան՝ որ արտասահմանի ազատ շունչը կը վայելէր - լուռ մնաց անոր ցաւերուն ի տես եւ թէ չգիտցաւ կամ չունեցաւ քաջութիւն հրապարակելու

²¹ Կարդինալ Գրիգոր - Պետրոս Աղաճանեան, նշվ. աշխ., էջ 34:

²² Տե՛ս նույն տեղում:

դաւերը, որոնք իր ժողովուրդին ճշմարիտ շահերուն դէմ կը լարուէին նենգօրէն»²³:

Այսպիսով, Հայր Աղաջանյանը բոլոր տեսանկյուններով փորձում է հիմնավորել իր դիրքորոշման իրավացիությունը: Չէ՞ որ նա քաջատեղյակ էր խորհրդային կարգերին և լավ հասկանում էր, որ այսպիսի պայմաններում կազմակերպվող ներգաղթը չի բխում Հայ կաթողիկէ եկեղեցու շահերից:

Հատկանշական է, որ մինչև կարդինալ Աղաջանյանի հայ կաթողիկներին ուղղված կոչը, կային բազմաթիվ կաթողիկներ, որ ցանկություն էին հայտնել ներգաղթել հայրենիք: Եվ միայն կարդինալի շրջաբերականից հետո է, որ շատերը փոխում էին իրենց որոշումները: Այս առումով կարևոր տեղեկություններ ենք գտնում այդ ժամանակ Հայ կաթողիկէ եկեղեցու Սիրիայի Բարձր Ձեզիրէի և Եփրատ նահանգների պատրիարքական փոխանորդ Կյուրեղ եպիսկոպոս Ջոհրապյանի հուշերում, որտեղ կաթողիկ եպիսկոպոսը նշում է, որ ինքը ևս կողմ է եղել ներգաղթին և անգամ ցուցակագրվել է ներգաղթելու համար:

«Պիտի խոստովանիմ, որ սրտիս մէջ զօրավոր կերպով զգացի հայրենիքի կանչը եւ ես առաջինը եղայ որ ստորագրեցի դէպի Հայաստան ներգաղթելի խնդրագիրը: Հայ Կաթողիկէ Համայնքի բոլոր անդամները, բացառությամբ միայն մէկ ընտանիքի, հետեւեցան իմ օրինակիս: Քաղղեական²⁴ ծէսին պատկանող հարիւր ընտանիք փոխեցին իրենց ինքնութեան վկայագիրները եւ անդամագրուեցան ներգաղթողներու շարքերուն:

Այս բոլորի մասին տեղեկագիր մը դրկեցի մեր Պատրիարքին: Կը խնդրէի իր օրհնութիւնը, որովհետեւ որոշած էի Հայաստան տեղափոխուիլ, հոն օգտակար ըլլալու համար մեր ժողովուրդին, որ այլեւս առանց քահանաներու մնացած էր: Որպէս մարտիրոս արիւնս թափելու հաւանականութիւնը զիս չէր վախեցներ, որովհետեւ այդ պարագային՝ արիւնս հաւատքին աւելի պիտի ծառայէր՝ քան ինքնին կեանքս»²⁵:

²³ Նոյն տեղում, էջ 35:

²⁴ Քաղղեացիները հին Քաղղեայի բնակչներն են, բաբելացիները, ներկայումս՝ Իրաքի արաբ քրիստոնյա բնակչները:

²⁵ **Կիւրեղ Եպս. Ջոհրապեան**, Յուշեր (ինքնակենսագրութիւն), Վենետիկ – Ս. Ղազար, 2007, էջ 397:

Սակայն պարզ էր, որ կարդինալ Ադաջանյանի շրջափերականից հետո եպիսկոպոս Զոհրապյանի ներգաղթելու ցանկությունը կտրուկ փոխվելու էր, ինչը բնական էր. եպիսկոպոսը պիտի հնազանդվեր իր պատրիարքին:

«Ի վերջոյ, 1946 Յուլիս 16-ին, ստացանք Հոգեւոր Տիրոջ հովուական նամակը: Հոն նկարագրուած էր Հայաստանի Սովետական Հանրապետութեան իրական վիճակը. կրօնական ազատութեան բացարձակ բացակայութիւն, յատկապէս կաթողիկէներու համար, որոնց արգիլուած էր որեւէ հաղորդակցութիւն ունենալ Հռոմի հետ: Տրամաբանական էր, հետեւաբար, Պատրիարքին եզրակացութիւնը. չէինք կրնար գաղթել երկիր մը, ուր քրիստոնէութիւնը հալածուած էր»²⁶:

Այնուհետև եպիսկոպոսը նշում է, որ պատրիարքի կոնդակից հետո ինքը հայտնվել էր դժվարին կացության մեջ: «Ի՞նչ պատասխան պիտի տայի իմ հաւատացիաւներուս եւ քաղղէացիներուն: Ի՞նչ կըրնայի ընել: Հաւաքեցի ընտանիքներուն մեծերը եւ զոջացած մեղաւորի նման ծունկի եկած՝ ներողութիւն խնդրեցի կատարած սխալիս համար: Կարծած էի որ մեր սիրելի Հայրենիքը վերջ ի վերջոյ գտած էր ըղձալի խաղաղութիւնը եւ լուսաւոր ապագայի յոյսը: Ճշմարտութիւնը ա՛յլ էր, որ մեզի հաղորդած էր մեր Պատրիարքը: Մեր Հայրենիքին մէջ կրօնքը եւ քրիստոնէական բարոյականութիւնը հալածուած էին: Նման խոստովանանքս յուզեց իմ հաւատացեալներին, որոնք մէկը միւսին ետեւէն վտահեցուցին զիս, որ բոլորին ալ ակնյայտ էր որ սխալս ակամայ էր եւ միամտութեանս արդիւնքն էր: «Եթէ Դուք պիտի չերթաք Հայաստան», աւելացուցին, «մենք ալ չենք կրնար երթալ, որովհետեւ հոն պիտի չունենանք մէկը որ մեզ հովուէ»²⁷:

Եվ իրոք, ըստ Զոհրապյան եպիսկոպոսի, իր թեմի հավատացյալներից և ոչ մէկը չի ներգաղթում Խորհրդային Հայաստան:

Եպիսկոպոս Զոհրապյանի հուշերում հանդիպում ենք նաև շատ հետաքրքիր մի տեղեկության, ըստ որի՝ այդ համայքի Հայ առաքելական եկեղեցու հոգևոր առաջնորդը սկզբնական շրջանում դեմ է եղել ներգաղթին և միայն Մեծի Տանն Կիլիկիո Գարեգին կաթողիկոսի հորդորով է փոխել իր դիրքորոշումը:

²⁶ Նույն տեղում:

²⁷ Նույն տեղում, էջ 398:

«... Բարոյեան Սրբազանը²⁸ հակառակ էր հայրենադարձութեան, որովհետեւ անգլիացիները հակառակ էին սովետական ծրագրին, այն աստիճան, որ աշխատանքէ կը հեռացնէին այն հայերը՝ որոնք Սուրիայէն գաղթելու խնդրագիր ներկայացուցած էին»²⁹:

Մեկ այլ դրվագում, կրկին անդրադառնալով այս խնդրին, եպիսկոպոսը նշում է. «Իրավիճակը աւելի լաւ չէր Առաքելական Հայերուն քով: Բարոյեան Սրբազանը անձամբ հակառակ էր գաղթին, բայց Անթիլիասի Կաթողիկոսի հրահանգին հնազանդելով՝ սկսաւ կողմ արտայայտուիլ գաղթին, յատկապէս գիւղացիները քաջալերելով»³⁰:

Կաթողիկ եպիսկոպոսի ներգաղթի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքի փոփոխությունը եւս անհետանք ու քննադատությունից զերծ չի մնում: Պատմաբան Հ. Մելիքսեթյանը նշում է, որ իբր եպիսկոպոս Զոհրապյանը հակաճանաչողական եռանդուն գործունեություն է ծավալել Ջեզիւիտի շրջանի գյուղերում, և որ նա, համոզվելով իր քարոզների անհետանք մնալու մեջ, հեռագրով խնդրում է սիրիական կառավարությանը՝ արգելել հայերի հայրենադարձությունը, պատճառաբանելով, թէ իբր սովետական ներկայացուցիչների գործադրած ճնշման տակ են հայ գյուղացիները ցուցակագրվել ներգաղթելու համար³¹:

Հարկ է նկատել, որ եղան կաթողիկներ, որ, այդուհանդերձ, ներգաղթեցին Խորհրդային Հայաստան: Օրինակ՝ Մաղաքիա Պապուճյանը նշում է, որ Սիրիայի Քեսապի շրջանից հայրենադարձվել են 2407 հոգի՝ 1435 առաքելական, 395 ավետարանական և 557 կաթողիկ հայեր³²:

Այսպիսով, ո՞րն էր պատճառը, որ կարդինալ Աղաջանյանը դեմ էր ներգաղթին: Մի թե խորհրդային Հայաստանում տիրող կրոնական անազատ մթնոլորտն էր միայն, որ կաթողիկ առաջնորդը նման դիրքորոշում ուներ, թե՛ կար ավելի խորքային պատճառ:

Կարելի է կարծել, որ կարդինալ Աղաջանյանի համար հիմնական ու առանցքային պատճառը Հայ կաթողիկէ եկեղեցու շահն էր, որին ներգաղթը

²⁸ Խոսքը հայ Առաքելական Եկեղեցու Հյուսիսային Սիրիայի Ջեզիւիտի շրջանի առաջնորդական փոխանորդ Խորեն Բարոյանի մասին է: Հետագայում՝ Մեծի Տանն Կիլիկո Կաթողիկոս Խորեն Ա (1963-1983):

²⁹ Կիւրեղ Եպս. Զօհրապեան, նշվ. աշխ., էջ 397:

³⁰ Նույն տեղում, էջ 398:

³¹ Տե՛ս Հ. Մելիքսեթյան, նշվ. աշխ., էջ 349:

³² Տե՛ս Յ. Զոլաքեան, Քեսապ, հատոր Գ, Հալէպ, 2004, էջ 331:

ընդհանրապես հակացուցված էր: Հասկանալի է, որ կաթոլիկահայության զանգվածային ներգաղթի պարագայում կթուլանային Հայ կաթողիկե եկեղեցու դիրքերը, մանավանդ, որ Խորհրդային Հայաստանում կաթոլիկ համայնքի հետագա գոյությունը անհնար էր պատկերացնել Խորհրդային հակակրոնական ու հակապապական թշնամանքի պայմաններում: Ուստի, որպեսզի Հայ կաթողիկե համայնքը չթուլանար և չկորցնեի իր հոգևոր կրոնական ողջ կառուցվածքը, Հայր Աղաջանյանը ծավալում է հականերգաղթյան այսպիսի գործունեություն:

Այնուամենայնիվ, երբ այսօր տարիների հեռվից փորձում ենք վերլուծել ներգաղթի վերաբերյալ Հայ կաթողիկե եկեղեցու դիրքորոշումը, պետք է ասել, որ այն ամբողջովին արդարացված տեսակետ էր, ուստի շատ իրատեսական ու փաստարկված էին կարդինալ Աղաջանյանի բոլոր կանխատեսումները, հատկապես, երբ այդ ներգաղթը դիտարկվում է Հայ կաթողիկե եկեղեցու շահերի տեսանկյունից:

Հայկ Ենգիբարյան

ՀԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿԵ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԿԱՐԴԻՆԱԼ ԱՂԱՋԱՆՅԱՆԻ
ԳԱՂԱՓԱՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱԿԱՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԵԾ ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁԻ
ՀԱՐՑՈՒՄ
Ամփոփում

Ո՞րն էր պատճառը, որ կարդինալ Աղաջանյանը դեմ էր ներգաղթին: Մի՞թե Խորհրդային Հայաստանում տիրող կրոնական անազատ մթնոլորտն էր միայն, որ կաթոլիկ առաջնորդը նման դիրքորոշում ուներ, թե՞ կար ավելի խորքային պատճառ:

Կարելի է կարծել, որ կարդինալ Աղաջանյանի համար հիմնական ու առանցքային պատճառը Հայ կաթողիկե եկեղեցու շահն էր, որին ներգաղթը ընդհանրապես հակացուցված էր: Հասկանալի է, որ կաթոլիկահայության զանգվածային ներգաղթի պարագայում կթուլանային Հայ կաթողիկե եկեղեցու դիրքերը, մանավանդ, որ Խորհրդային Հայաստանում կաթոլիկ համայնքի հետագա գոյությունը անհնար էր պատկերացնել Խորհրդային հակակրոնական ու հակապապական թշնամանքի պայմաններում: Ուստի, որպեսզի Հայ կաթողիկե համայնքը չթուլանար և չկորցնեի իր հոգևոր կրոնական ողջ կառուցվածքը, Հայր Աղաջանյանը ծավալում է հականերգաղթյան այսպիսի գործունեություն:

HAYK YENGIBARYAN

**THE IDEOLOGICAL OPPOSITION OF PATRIARCH OF THE
ARMENIAN CATHOLIC CHURCH, CARDINAL AGHAJANYAN TO THE
GREAT REPATRIATION**

Throughout the entire process of the Great Repatriation, the Armenian Apostolic Church, with its Catholic and Hierarchical Sees and Dioceses supported and contributed to the organizing of repatriation, but the Armenian Catholic Church expressed a totally different position on and attitude towards immigration. Right from the beginning, the leader of the church of all Catholic Armenians, Catholicos-Patriarch Cardinal Aghajanyan urges all Catholic Armenians not to immigrate to Soviet Armenia, mentioning that there is no religious freedom there.

Naturally, Cardinal Aghajanyan's position was going to make the supporters of immigration feel very disappointed, be it supporters of the Armenian Apostolic Church, or other pro-Soviet forces. In itself it is clear that there were going to be different types of defamation and different allegations against Patriarch Aghajanyan following the encyclic of the leader of Catholic Armenians. There were different critiques, as well as several articles and analyses.

АЙК ЕНГИБАРЯН

**ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ ОППОЗИЦИЯ КАРДИНАЛА АГАДЖАНИЯНА
К ВОПРОСУ РЕПАТРИАЦИИ АРМЯН ДИАСПОРЫ**

В процессе осуществления Великой репатриации армян диаспоры, когда Армянская апостольская церковь своими патриршими и иерархическими престолами, а также епархическими структурами содействовала организации репатриации армян, совершенно иную позицию и отношение проявляла Армянская католическая церковь к иммиграции. Глава всей Армянской католической церкви, католикос-патриарх, кардинал Агаджанян, с самого начала призывал всех армян-католиков не иммигрировать в Советскую Армению, с указанием отсутствия там религиозной свободы.

Само по себе понятно, что призывы кардинала Агаджаняна должна была вызвать глубокое негодование сторонников иммиграции, будь то Армянская апостольская церковь или просоветские силы: обвинения и клевета в адрес главы армян-католиков, критические отзывы и выступления о нем.